

الگوی بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد از دیدگاه قرآن کریم

سورنا کیانی^۱

تاریخ پذیرش: ۹۵/۹/۱۶

تاریخ دریافت: ۹۵/۸/۲۴

چکیده

بیشتر کشورهای جهان و به تبع آنها ج.ا.ایران به دنبال ارتقای سطح بهره‌وری کارکنان نیروهای مسلح خود در انجام مأموریت‌های واگذاری هستند و از آنجا که ایران اسلامی، قانون اساسی خود را بر مبنای تعالیم قرآن کریم وضع کرده، بنابراین می‌طلبد که ملاک ارزیابی فرماندهی که افتخار خدمت در نیروهای مسلح چنین کشوری را دارد، بر اساس آموزه‌های قرآنی تعیین شود. این مقاله به دنبال پاسخ به این پرسش است که الگوی بهره‌وری فرماندهان از دیدگاه قرآن کریم کدام است؟ مقاله حاضر دارای روش داده‌بنیاد بوده و چون با استفاده از یافته‌های قرآنی درصدد ارائه الگوی قرآنی بهره‌وری فرماندهان در نیروهای مسلح ج.ا.ایران می‌باشد، از نوع کاربردی محسوب می‌شود. جامعه آماری تحقیق مشتمل بر آیات نورانی قرآن کریم، تفاسیر قرآن کریم و همچنین ۲۰ نفر از خبرگان علوم و معارف قرآنی و امور دفاعی می‌باشند که به روش هدفمند انتخاب شده‌اند. در مقاله حاضر، روش‌های گردآوری داده‌ها، میدانی و کتابخانه‌ای است و ابزار گردآوری اطلاعات از خبرگان، پرسشنامه می‌باشد. بر اساس یافته‌های این تحقیق، مؤلفه‌های اقتدارگرایی، معنویت‌محوری، کیفی‌مداری و شایسته‌پروری بر الگوی بهره‌وری فرماندهان مؤثرند و از سویی، پیامد بهره‌وری فرماندهان، ایجاد و حفظ امنیت جامعه در برابر دشمنان می‌باشد. مؤلفه معنویت‌محوری فرمانده بیشترین تأثیر و مفهوم قدرت جسمانی فرمانده کمترین تأثیر را بر ایجاد بهره‌وری دارد. گفتنی است که ۹۴ درصد خبرگان (اکثریت مطلق) تأثیر مؤلفه‌های یادشده را بر الگوی بهره‌وری فرماندهان بسیار زیاد دانسته‌اند.

واژگان کلیدی: الگو، بهره‌وری، جهاد، قرآن کریم

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

بحث بهره‌وری در قرآن از چنان اهمیتی برخوردار است که تعدادی از آیات این کتاب آسمانی اختصاص به این موضوع دارد، از جمله آیه ۸ سوره تکوین که به حسابرسی از نعمت‌ها دلالت دارد و نشانگر آن است که سرگرم شدن به تکاثر، مایه غفلت از حسابرسی است و باید انسان از آنچه او را سرگرم ساخته و از اهداف نعمت‌ها بازمی‌دارد، پرهیز کند تا هنگام حسابرسی نعمت‌ها، پاسخی داشته باشد؛ به عبارتی، این آیه یکی از اصول و مبانی مهم بهره‌وری را مطرح می‌کند که بازخواست کردن از خود در برابر چگونگی استفاده از نعمت‌های واگذاری خدای متعال به بشر است. مرحوم علامه طباطبایی در ترجمه المیزان جلد ۲۰ صفحه ۶۰۳ می‌فرماید: منظور از نعمت، همه نعمت‌های ظاهری و باطنی است که خدای متعال در اختیار انسان نهاده است. نعمت‌ها باید به گونه‌ای مورد استفاده قرار گیرند که مورد استعمال‌شان به سعادت انسان بینجامد. (سلمانی قهبازی، ۱۳۸۹: ۱۹)

عبرت‌ها و آموزه‌های حاصل از جنگ‌های اخیر همراه با بروز تغییرات شگرف در روش‌ها و شیوه‌های راهکنشی (تاکتیکی) و عملیاتی میداین نبرد، بیانگر این واقعیت می‌باشند که تهدیدهای احتمالی آینده با پیچیدگی‌های خاصی توأم خواهند بود که راه‌های رویارویی با آنها را منوط به حرفه‌ای‌گری و افزایش بهره‌وری کارکنان و به‌ویژه فرماندهان نظامی می‌نماید؛ بنابراین شایسته است ج.ا.ایران که به سبب تضاد ایدئولوژیکی با صاحبان قدرت و استعمارگران غربی همواره با تهدیدهای نظامی پیچیده دشمنان مواجه می‌باشد، نسبت به اتخاذ تدابیر منطقی در راستای افزایش بهره‌وری (افزایش کارآمدی و اثربخشی) فرماندهان نظامی اقدام نماید که گامی اساسی در راستای هدایت رزمندگان در میدان جنگ و جهاد است. با نگرش به اینکه قوانین میهن اسلامی مان برگرفته از کتاب و سنت می‌باشد، بنابراین ارجح است که الگوی

افزایش بهره‌وری فرماندهان ارتشی اسلامی نیز از بطن آیات قرآن کریم استخراج گردد؛ بر اساس بررسی‌های انجام‌شده از سوی محقق، مشخص گردید که تاکنون چنین الگویی مطرح و ارائه نشده است؛ بنابراین مسئله اصلی پژوهشگر این مقاله، فقدان الگوی قرآنی بهره‌وری فرماندهان عرصه جهاد است؟

۱-۲. اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

اهمیت این مقاله به ارائه الگوی افزایش بهره‌وری فرماندهان جهادی از دیدگاه قرآن کریم است که نتیجه آن به ترویج فرهنگ قرآنی در بین نیروهای مسلح، ملاک عمل قرار دادن دستورهای قرآن کریم در انتخاب و گزینش فرماندهان و افزایش کارآمدی و اثربخشی آنها در چگونگی برخورد با زیردستان و انجام وظایفشان در عرصه جهاد در راه خدا می‌انجامد. کم‌توجهی به ضرورت انجام این پژوهش موجب عدم ارائه الگوی قرآنی بهره‌وری فرماندهی جهادی، کم‌توجهی به دستورهای حکیمانه و رهنمودهای الهی در چگونگی انتخاب و گزینش فرماندهان جهادگر و اسراف در منابع انسانی و تجهیزاتی ارتش اسلامی در عرصه جهاد در راه خدا می‌شود.

۱-۳. پیشینه تحقیق

بر اساس بررسی‌های انجام‌شده، تاکنون تحقیقی با عنوان، هدف و پرسش این مقاله انجام نگرفته که به تبیین الگوی بهره‌وری فرماندهان از دیدگاه قرآن کریم پرداخته باشد.

۱-۴. پرسش تحقیق

الگوی بهره‌وری فرماندهان عرصه جهاد از دیدگاه قرآن کریم کدام است؟

۱-۵. روش‌شناسی تحقیق

۱-۵-۱. روش و نوع تحقیق

از آنجا که این تحقیق به دنبال کشف چگونگی افزایش بهره‌وری (کارآمدی و اثربخشی) فرماندهان جهادی از بطن آیات قرآن کریم می‌باشد، بنابراین از نوع داده‌بنیاد محسوب می‌شود و چون هدف غایی این مقاله، ارائه الگوی افزایش بهره‌وری این نوع فرماندهی از دیدگاه قرآن کریم است، تحقیقی کاربردی^۱ به‌شمار می‌آید. (ساروخانی، ۱۳۷۷: ۶۸) با توجه به آنکه در روند تهیه این مقاله در آیات شریفه قرآن کریم (آیه‌های مرتبط با کارآمدی و اثربخشی فرماندهان جهادی) بررسی گردیده و بر این مبنا با کدگذاری باز، نسبت به گزینش گزاره‌های منتخب (انتخاب آیات قرآنی مرتبط با عنوان مقاله)، احصای کدهای موجود در آنها، تبیین مفاهیم (کدهای مشترک) و تعیین مقوله‌ها (مفاهیم مشترک) اقدام و سپس با کدگذاری محوری در راستای شناسایی مقوله‌های علی، محوری، واسطه‌ای، محیطی، راهبردی و پیامدی عمل شده و سرانجام با کدگذاری انتخابی (مرحله نظریه‌پردازی) نسبت به روایت داستان (تعریف روابط بین مقوله‌های الگوی بهره‌وری فرماندهان از دیدگاه قرآن کریم) پرداخته شده است؛ بنابراین شناسایی و تبیین موارد پیش‌گفته با روش کیفی انجام شده است. در ضمن با استفاده از روش کمی (توزیع پرسشنامه در بین خبرگان) میزان تأثیر هر یک از مقوله‌های قرآنی مؤثر در الگوی بهره‌وری فرماندهان مورد سنجش قرار گرفته‌اند.

۱-۵-۲. روش و ابزار گردآوری اطلاعات

در این مقاله از روش کتابخانه‌ای برای گردآوری اطلاعات از تفاسیر قرآن کریم (به‌ویژه تفاسیر نمونه و راهنما) و لوح‌های فشرده قرآنی، کتاب‌ها، مقاله‌های علمی، بایگانی و وب‌گاه‌های اطلاعاتی موجود و مرتبط با مقوله بهره‌وری فرماندهان جهادی

استفاده شده است؛ همچنین در راستای گردآوری اطلاعات مورد نظر به کتابخانه‌های تخصصی مرتبط با موضوع تحقیق مانند کتابخانه دانشگاه عالی دفاع ملی، کتابخانه دافوس آجا، کتابخانه دانشگاه امام حسین (ع)، کتابخانه دانشگاه افسری امام علی (ع) و همچنین شبکه جهانی اینترنت و دیگر منابع موجود مراجعه شده است؛ همچنین در این مقاله، ابزار گردآوری اطلاعات از خبرگان، پرسشنامه می‌باشد.

۳-۵-۱. جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری این تحقیق، مشتمل بر تمامی آیات نورانی قرآن کریم، تفاسیر قرآنی، لوح‌های فشرده قرآنی با تأکید بر تفاسیر نمونه و راهنما (در حوزه موضوعی بهره‌وری فرماندهان) و همچنین ۲۰ نفر از صاحب‌نظران و خبرگان علوم و معارف قرآنی و امور دفاعی با ویژگی‌های عام و خاص زیر می‌باشد:

۱-۳-۵-۱. ویژگی‌های عام

صاحب‌نظران و مفسران طراز اول حوزه‌های علوم قرآنی و امور دفاعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشور، همچون استادان حوزه‌های علمیه و مدرسان دانشگاه‌های نظامی، غیرنظامی و علوم قرآنی.

۲-۳-۵-۱. ویژگی‌های خاص

- (۱) داشتن شناخت و تجربه کافی در زمینه‌های علوم قرآنی و بهره‌وری فرماندهان و مسائل اجتماعی - فرهنگی، دفاعی، سیاسی و اقتصادی؛
- (۲) بهره‌مندی از قدرت تجزیه و تحلیل مناسب در حوزه علوم قرآنی و بهره‌وری فرماندهان؛
- (۳) داشتن سوابق استادی و تدریس در حوزه‌های علمیه؛

- (۴) داشتن سوابق استادی و تدریس در دانشگاه عالی دفاع ملی (در تخصص‌های اجتماعی، فرهنگی، نظامی، اقتصادی و سیاسی) و تسلط به حوزه موضوعی بهره‌وری فرماندهان و علوم قرآنی؛
- (۵) دانشجویان و دانش‌آموختگان دانشگاه عالی دفاع ملی آشنا به حوزه‌های علوم قرآنی و بهره‌وری فرماندهان.

۲. ادبیات و مبانی نظری تحقیق

۲-۱. مفاهیم و تعاریف

۲-۱-۱. قرآن

قرآن، کتاب آسمانی مسلمانان است که شامل ۱۱۴ سوره (بنا به عقیده بیشتر مفسران ۸۶ سوره مکی و ۲۸ سوره مدنی است). در سوره‌های مکی بیشتر بحث از مبدأ و معاد، توحید و رستاخیز، مبارزه با شرک و بت‌پرستی و تشریح مقام و موقعیت انسان در جهان آفرینش می‌باشد؛ زیرا دوران مکه، ایام عقیده‌سازی و تقویت ایمان مسلمانان به مبانی و اصول دین اسلام بوده، ولی در سوره‌های مدنی به جزئیات مسائل فرهنگی، نظامی، سیاسی، اقتصادی و سایر نیازمندی‌های فردی و اجتماعی پرداخته شده است؛ زیرا دوران مدینه، سال‌های تشکیل حکومت اسلامی، جهاد در برابر دشمنان اسلام و ساختن جامعه اسلامی بر اساس ارزش‌های الهی و عدالت اجتماعی به‌شمار می‌آیند. (روح‌بخش، ۱۳۸۹: ۱۵)

۲-۱-۲. الگو

الگو، تصویری است از واقعیت‌ها و روابط موجود که نشانگر متغیرها، چگونگی ارتباط آنها و نتایج حاصل از کنش و واکنش آنهاست که کمک می‌کنند تا در هنگام

طرح ریزی و تصمیم‌گیری، تمام عوامل و متغیرهای مؤثر و روابط آنها مورد توجه قرار گیرند. (دانش‌آشتیانی، ۱۳۸۸: ۴۵)

۳-۱-۲. بهره‌وری

(۱) بهره‌وری، همه جنبه‌های سازمانی مانند کارایی، اثربخشی، رضایت نفع‌بران و ... را شامل می‌شود که در کارکرد سازمان اثر دارند؛ به عبارتی، بهره‌وری به مجموع کارآمدی و اثربخشی اطلاق می‌شود. (سلمانی قهبازی، ۱۳۸۹: ۵۵)

(۲) بهره‌وری، فرهنگ و نگرش عقلانی به کار و زندگی است که هدف آن هوشمندانه‌تر کردن فعالیت‌ها برای دستیابی به زندگی بهتر و متعالی‌تر می‌باشد. (خاکی، ۱۳۸۲: ۲۴)

(۳) بهره‌وری از دیدگاه اسلام، عمل احسنی است که با سه عنصر علم، عقل و تقوا توأمان شود تا اعمال آدمی را شایسته کسب خشنودی و رضایت الهی نماید و شرایط سعادت و پیشرفت جامعه را فراهم سازد. اسلام، مهم‌ترین عامل بهره‌وری را ایمان به خدا و اعتقاد به مبانی اصیل اسلامی می‌داند که نتیجه آن، مثبت‌اندیشی نسبت به کار، درست‌کاری، وجدان‌کاری، خدا را ناظر بر اعمال خود دانستن و کار را برای کسب رضای خداوند انجام دادن است. (سلمانی قهبازی، ۱۳۸۹: ۱۶)

(۴) مبانی بهره‌وری در اسلام، نظم و سامان دادن به کارها، حسابرسی از چگونگی عملکرد خویشتن، عمل‌گرایی، پرهیز از انجام اموری که توان پرداختن به آنها وجود ندارد و کشف استعدادها و توانمندی‌های افراد است. (سلمانی قهبازی، ۱۳۸۹: ۲۰)

۴-۱-۲. جلوه‌های بهره‌وری

کاهش هزینه، کم شدن زمان انجام کار، افزایش و بهبود کیفیت فعالیت‌ها از جلوه‌های بهره‌وری به‌شمار می‌آیند. (سلمانی قهبازی، ۱۳۸۹: ۶۵)

۵-۱-۲. فرمانده

فرمانده، شخصی است که به اتکای شغل یا مقام رسمی که به او داده شده، مسئولیت هدایت فعالیت‌های یک یگان یا قسمت را دارا می‌باشد. او مسئولیت‌های خود را از طریق سلسله‌مراتب فرماندهی اعمال می‌کند. «فرمانده» تنها مقامی است که در قبال اعمالی که یگان او انجام می‌دهد، یا از انجامش باز می‌ماند، مسئولیت دارد. (رستمی، ۱۳۸۶: ۶۱۴)

۲-۲. مهم‌ترین آیات قرآنی مرتبط با بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد

مهم‌ترین آیات قرآنی مرتبط با بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد عبارتند از: آیات ۲۴۹، ۲۴۸، ۲۴۷ و ۲۴۶ سوره مبارکه بقره؛ آیه ۴۲ سوره مبارکه توبه و آیه ۹۷ سوره مبارکه کهف که در این مقاله و به شرح زیر مورد استناد و تحلیل قرار گرفته‌اند.

۱-۲-۲. خداوند در آیه ۲۴۶ سوره بقره می‌فرماید: «آیا مشاهده نکردی جمعی از بنی‌اسرائیل را (پس از موسی) که به پیامبر خود گفتند: زمامدار (و فرماندهی) برای ما انتخاب کن! تا (زیر فرمان او) در راه خدا پیکار کنیم. پیامبر آنها گفت: شاید اگر دستور پیکار به شما داده شود (سرپیچی کنید) و در راه خدا، جهاد و پیکار نکنید! گفتند: چگونه ممکن است در راه خدا پیکار نکنیم، در حالی که از خانه‌ها و فرزندانمان رانده شده‌ایم (و شهرهای ما به وسیله دشمن اشغال و فرزندان ما اسیر شده‌اند)؟! اما هنگامی که دستور پیکار به آنها داده شد، جز عده کمی از آنان، همه سرپیچی کردند و خداوند از ستمکاران آگاه است».

در مقام شرح اجمالی تفسیر این آیه آمده است که این آیه شریفه پیرامون عبرت‌آموزی از تاریخ پیشینیان و دقت به علل بروز مشکلات و افسار گسیختگی در جوامع و امت‌های گذشته و سرانجام کارشان، الزام وجود فرماندهان نظامی و نقشی که آنها در کسب پیروزی در جنگ‌ها و بازگرداندن آرامش به جامعه ایفا می‌نمایند و

همچنین وظایف زیردستان نسبت به فرماندهان بحث می‌کند. همان‌گونه که پیشتر هم گفته شد بنی اسرائیل (پس از حضرت موسی) به دلیل قانون‌شکنی و رفاه‌طلبی، دوباره تحت سلطه و فشار طاغوت قرار گرفته، آزادی و سرزمین خود را از دست دادند. آنها برای نجات از آوارگی و خارج شدن از یوغ طاغوت، تصمیم به مبارزه گرفتند و از پیامبر خویش (اشموئیل) خواستند برای آنها فرمانده و امیری را انتخاب کند تا به رهبری او، با طاغوت مبارزه کنند؛ ولی با تمامی این ادعاها، وقتی دستور صادر شد، بیشتر آنها (جز اندکی) به میدان نبرد پشت کرده و از آن دستور سرپیچی نمودند. از تعمق در مطالب پیش گفته چنین استنباط می‌شود که فقدان رهبر الهی، عامل پراکندگی و آوارگی و ستم‌پذیری در جوامع بشری است؛ بنابراین پیامبران در مسائل نظامی و سیاسی جامعه دخالت دارند. بروز مشکلات در جامعه، سبب بیداری و حرکت مردم برای رهایی از گرفتاری‌هاست؛ اعمال رهبری در جامعه در گرو وجود تمایل اجتماعی می‌باشد؛ وجود فرمانده لایق، زیرک، دانشمند، مدبر، خوش‌اندام، نیرومند و قوی اعصاب (برای پیروزی در جنگ) یک ضرورت است.

فرماندهان باید نسبت به اخذ پیمان از کسانی اقدام نمایند که ادعای شرکت در پیکار و جنگ را دارند؛ فرمانده آینده‌نگر احتمال پیمان‌شکنی و فرار از مسئولیت زیردستان را در میدان جنگ می‌دهد؛ آزمایش زیردستان (برای تفکیک نیروهای مقاوم و ثابت‌قدم از سست‌عنصران کم‌طاقت) از وظایف فرماندهان می‌باشد؛ زیرا عرصه پیکار و مبارزه، بستر ارزیابی افراد پر ادعاست؛ معمولاً نیروهای صادق و پا در رکاب اندک و ناچیز هستند؛ صدور فرمان جنگ باید پس از دستیابی به اطمینان از آمادگی رزمی نیروهای انجام‌گیرد؛ جهاد و پیکار زمانی ارزش دارد که در راه خدا باشد؛ پیکار در راه خدا، عزت‌بخش و رهاکننده جامعه از قید تجاوز و اسارت است؛ مبارزه اهل ایمان با متجاوزان (برای کسب آزادی و رفع ظلم و تجاوز) از مصادیق پیکار در راه خداست؛ جنگ و پیکار برای رفع ظلم و دفاع از وطن، جهاد در راه خدا می‌باشد؛ پیمان‌شکنان و

شعاردهندگان بی‌عمل، ظالمند و خداوند ناظر بر اعمال آنان است. (مکارم شیرازی، ۱۳۶۷، جلد ۲: ۲۳۱ و هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶، جلد ۲: ۱۷۳)

۲-۲-۲. خداوند در آیه ۲۴۷ سوره بقره می‌فرماید: «و پیامبرشان به آنها گفت: خداوند (طلوت) را برای زمامداری شما مبعوث (و انتخاب) کرده است، گفتند: چگونه او بر ما حکومت کند، با اینکه ما از او شایسته‌تریم و او ثروت زیادی ندارد؟! گفت: خدا او را بر شما برگزیده و او را در علم و (قدرت) جسم، وسعت بخشیده است. خداوند، ملکش را به هرکس بخواهد، می‌بخشد و احسان خداوند وسیع است و (از لیاقت افراد برای منصب‌ها) آگاه است».

در مقام شرح اجمالی تفسیر این آیه آمده است که شروط لازم برای زمامداری و فرماندهی، علم و قدرت جسمانی (نه سرشناسی و ثروت افراد) است؛ زیرا نسبِ عالی و ثروت، امور اعتباری و برون‌ذاتی هستند، ولی علم و نیروی جسمانی، امتیازهای واقعی و درون‌ذاتی می‌باشند که تأثیری عمیق در مسئله رهبری و فرماندهی دارند. فرمانده و زمامدار باید دارای هوش، فرزاندگی، علم و قدرت جسمانی و بنیه قوی باشد تا با علم و دانش خود، مصلحت جامعه‌ای را که در رأس آن قرار دارد، تشخیص دهد و با قدرتش آن را اجرایی نماید. البته فراهم شدن امکانات و وسایل مختلف نیز از ضروریات زمامداری و فرماندهی می‌باشد؛ زیرا ممکن است یک فرمانده یا رهبر از نظر علم و قدرت، توانا باشد، ولی در شرایط و ظرفی قرار گیرد که هیچ‌گونه آمادگی برای پیشرفت اهداف او وجود نداشته باشد؛ چنین فرمانده و زمامداری به پیروزی درخشانی دست نخواهد یافت. اگرچه حکومت از آن خداست و آن را به هر که کس بخواهد، اعطا می‌کند، ولی مشیت الهی بر اساس حکمت است، نه بی‌حسابی و گزاف؛ برای مثال، خداوند طلوت را به دلیل توانمندی‌های علمی و جسمی‌اش به فرماندهی و حاکمیت برمی‌گزیند. برای رسیدن به آزادی و نجات، پذیرش رهبر الهی یک ضرورت می‌باشد. می‌توان نتیجه گرفت که:

* رهبر و فرماندهی را که خداوند تعیین کند به نفع مردم است؛
 * انبیاء به شکل مستقیم در مسائل نظامی و عزل و نصب فرماندهان مداخله داشتند؛
 * عدم غفلت از وجود استعدادهای نهفته (در زمینه فرماندهی و زمامداری) در بین افراد گمنام و فقیر؛

* فرمانده و مدیر باید زیردستان خود را توجیه نماید و دلیل کارها و انتخاب خود را برای آنها توضیح دهد تا ابهامها را برطرف نماید، همان گونه که اشموئیل دلیل انتخاب طالوت را توانایی علمی و جسمی او بیان کرد. (مکارم شیرازی، ۱۳۶۷، جلد ۲: ۲۳۸ و هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶، جلد ۲: ۱۷۹)

۲-۲-۳. خداوند در آیه ۲۴۸ سوره بقره می فرماید: «و پیامبرشان به آنها گفت: نشانه حکومت او، این است که (صندوق عهد) به سوی شما خواهد آمد (همان صندوقی که) در آن، آرامشی از پروردگار شما و یادگارهای خاندان موسی و هارون قرار دارد؛ در حالی که فرشتگان، آن را حمل می کنند؛ در این موضوع نشانه ای (روشن) برای شماست، اگر ایمان داشته باشید».

در مقام شرح اجمالی تفسیر این آیه آمده است که انتصابات که از جانب خدا باشد، نیاز به قرائن و شواهد الهی دارد؛ به عبارتی رهبران و فرماندهان خدایی، نشانه و تأیید الهی را لازم دارند. چون طالوت یک گزینش خدایی بود، باید خداوند متعال او را تأیید می نمود، بنابراین بازگشت صندوق معهود (میراث و یادگار موسی و هارون) به سوی بنی اسرائیل، نشانه زمامداری طالوت از جانب خدا محسوب می شد. از آنجا که انسان همیشه به آرامش نیاز دارد، به ویژه در زمان عزیمت به میادین جنگ و جهاد (وجود آرامش فکری در جبههها از الزامهای جنگ و جهاد است) بنابراین خداوند متعال که سرچشمه آرامش است، اگر با ظهور شواهد و قرائنی به تأیید حقانیت رهبران و فرماندهان نظامی پردازد (گاهی این شواهد می تواند آثار به جای مانده از پیامبران و اولیاء باشد) بر اطمینان قلوب و استقامت مجاهدان در راه خود، می افزاید. تجلی و قوت ایمان در بین رزمندگان، زمینه ساز ظهور

معجزات و بهره‌مندی از حمایت‌های الهی در روند جنگ و جهاد با دشمنان خواهد بود. (مکارم شیرازی، ۱۳۶۷، جلد ۲: ۲۴۰ و هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶، جلد ۲: ۱۸۳)

۴-۲-۲. خداوند در آیه ۲۴۹ سوره بقره می‌فرماید: «و هنگامی که طالوت به فرماندهی لشکر بنی‌اسرائیل منصوب شد و سپاهیان را با خود بیرون برد، به آنها گفت: خداوند، شما را به وسیله یک نهر آب آزمایش می‌کند، آنها که به هنگام تشنگی از آن بنوشند، از من نیستند و آنها که جز یک پیمانه با دست خود، بیشتر از آن نخورند، از من هستند! جز عده کمی، همگی از آن آب نوشیدند. سپس هنگامی که او و افرادی که با او ایمان آورده بودند (و از بوتۀ آزمایش، سالم بیرون آمدند) از آن نهر گذشتند (از کمی نفرت خود، ناراحت شدند و عده‌ای) گفتند: امروز، ما توانایی مقابله با جالوت و سپاهیان او را نداریم، اما آنها که می‌دانستند خدا را ملاقات خواهند کرد (و به روز رستاخیز، ایمان داشتند) گفتند: چه بسیار گروه‌های کوچکی که به فرمان خدا، بر گروه‌های بزرگی پیروز شدند! و خداوند، با صابران (و استقامت‌کنندگان) است.»

در مقام شرح اجمالی تفسیر این آیه آمده است که فرماندهان باید توجه داشته باشند که به هنگام اعلام بسیج عمومی، از پیوستن کسانی که به دنبال تجارت و انجام امور شخصی هستند (مانند: داد و ستد، ساخت بنای نیمه‌کاره و ...) به جمع لشکریان ممانعت نمایند. با توجه به آنکه، پیروزی هر نیرویی در پیکار، بستگی به مقدار انضباط، قدرت ایمان، استقامت در مقابل دشمن و اطاعت از دستور رهبر و فرمانده دارد، بنابراین، فرماندهان و مدیران نباید پیش از آزمایش توانایی‌ها و اثبات لیاقت لشکریان، به آنها اتکا نمایند. یکی از راه‌های آزمایش، ممنوعیت‌های موسمی است؛ زیرا راحت‌طلبی و عدم تحمل فشارها و سختی‌های موسمی و موقتی، با سلحشوری سازگاری ندارد. باید توجه داشت که پیروزی لشکریان در یک مرحله از آزمایش کافی نیست؛ زیرا بعضی از افراد در برخی از مراحل موفق می‌شوند، اما در مرحله‌ای دیگر شکست می‌خورند؛ بنابراین فرماندهان باید پیش از شروع جنگ، لشکریان خود را در

مراحل مختلفی امتحان کنند تا روشن شود، آیا این سربازانی که می‌خواهند در برابر دشمن بایستند، توانایی تحمل سختی‌های مادی از قبیل گرسنگی و تشنگی و همچنین بهره‌مندی از قوت باطنی و معنوی لازم، مانند عدم هراس از فراوانی نیروی دشمن و ... را دارند یا نه؟ بنابراین آنانی را طرد نمایند که نافرمانی کرده و توان تحمل مشکلات را ندارند. به این ترتیب است که می‌توان نیروهای کیفی (مؤمن، بردبار، شکیب و پا در رکاب) را از سیاهی لشکر (نیروهای کمی) جدا نمود.

فرماندهان نباید لشکریان بسیج شده را تا پیش از موفقیت‌شان در آزمایش‌های مختلف، به خود نسبت دهند (یعنی نه آنها را منتسب به خود بدانند و نه از خود نفی کنند) بلکه تنها آنانی را وفادار و هم‌رزم خود محسوب نمایند که از امتحانات سر بلند بیرون آیند؛ زیرا در عملیات‌ها، برتری نیروهای کیفی بر نیروهای کمی، قابل پیش‌بینی است. چه بسا جمعیت اندکی که با پایداری، به اذن الهی بر انبوه جمعیت‌ها پیروز شدند، بنابراین، باور به امکان پیروزی جمعیت‌های کیفی (هرچند کم باشند) بر نیروهای بزرگ کمی، تسکین‌بخش رزمندگان است. اگرچه، ترس از هیبت سپاه دشمن از عوامل ایجاد تردید و سستی اراده در پیکار با اوست؛ ولی معتقدان به لقای پروردگار و روز رستاخیز، امیدوارکنندگان دل‌های نگران نسبت به پایداری در پیکار با دشمنان خدا (باوجود کمبود نیرو) هستند و پیروزی در جنگ را از جانب خدا دانسته و خداوند را یاور و همراه شکیبایان می‌دانند. آنان پیروزی در پیکار را مرهون استقامت و استواری در مقابل دشمن می‌دانند، نه انبوهی لشکریان. (مکارم شیرازی، ۱۳۶۷، جلد ۲: ۲۴۳ و هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶، جلد ۲: ۱۸۷)

۲-۲-۵. خداوند در آیه ۴۲ سوره توبه می‌فرماید: «(اما گروهی از آنها چنانند که) اگر غنایمی نزدیک (و در دسترس) و سفری سهل و آسان باشد (به طمع دنیا) از تو پیروی می‌کنند، ولی (اکنون که برای میدان تبوک) راه بر آنها دور (و پُر مشقت) است (سرباز می‌زنند) و به‌زودی سوگند یاد می‌کنند که اگر توانایی داشتیم، همراه شما

حرکت می‌کردیم (ولی آنها با این اعمال و این دروغ‌ها در واقع) خود را هلاک می‌کنند و خداوند می‌داند آنها دروغگو هستند.

در این آیه شریفه، خدای متعال به افشاگری در مورد روحیه مادی و آسایش طلب متخلفان از جنگ تبوک می‌پردازد و دورنمای مشقت‌بار جنگ یاد شده (سختی کسب منافع مادی در آن جنگ) را عامل امتناع برخی از مسلمانان سست، تنبل و ضعیف‌الایمان از شرکت در جنگ تبوک (عرصه جهاد) می‌داند. آیه یاد شده جنگ‌های سخت و پرمشقت را عرصه جدایی مؤمنان راستین از سست‌ایمانان می‌داند. در این آیه، خدای متعال به پیامبر اکرم (ص) می‌گوید: اگر آنها می‌دانستند که در حین این جنگ رسیدن به متاع دنیوی (غنایم جنگی) آسان به دست می‌آید، با شتاب دعوت تو را اجابت می‌کردند (لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَ سَفَرًا قاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ)، ولی اکنون که تشخیص داده‌اند دستیابی به خواسته‌های دنیوی با مشقت بسیار همراه است (وَ لَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ) با قسم و دروغ، ناتوانی و بیماری خود، بیماری فرزندان، وضع حمل همسران، عدم دید کافی و مشغول بودن به تهیه مقدمات جهاد و ... را بهانه‌ای برای عدم شرکت در جنگ قرار می‌دهند. رهبران روشن‌ضمیر و فرماندهان بیدار باید از آغاز، این گروه را شناسایی کنند و اگر قابل اصلاح نیستند، از صفوف خود برانند. (مکارم شیرازی، ۱۳۶۷، جلد ۷: ۴۲۶ و هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶، جلد ۷: ۷۸)

۲-۲-۶. خداوند در آیه ۹۷ سوره کهف می‌فرماید: «سرانجام آن چنان سد نیرومندی ساخت که آنها قادر نبودند از آن بالا روند و نمی‌توانستند نقبی در آن ایجاد کنند». در مقام شرح اجمالی تفسیر این آیه آمده است که سرانجام «ذوالقرنین» با علم، طرح، برنامه و نظارت مستقیم خود، چنان سد نیرومندی و مستحکمی را ساخت که گروه مفسدان (قوم یاجوج و ماجوج) به هیچ وجه توان عبور از آن را نداشتند. عملکرد ذوالقرنین (فرمانده عالم و خداپرست) نشان از میزان اهمیت ایجاد امنیت به‌عنوان نخستین و مهم‌ترین شرط زندگی سالم اجتماعی برای جامعه مظلوم در برابر هجوم گروه ظالمان را دارد، بنابراین به‌منظور حمایت از مظلومان و مقابله با تهدیدهای قوم

جرار و خشن یا جوج و مأجوج، مسئولیت انجام پُرزحمت‌ترین کارها (یعنی ساختن سدی مستحکم و استوار یا به عبارتی ایجاد مانع مصنوعی غیرقابل عبور) را شخصا برعهده گرفت؛ زیرا پیشگیری از هجوم مفسدان به جامعه، وظیفه حاکمان و فرماندهان الهی است و تا جلوی مفسدان با قاطعیت سد نشود، آحاد جامعه روی سعادت را نخواهد دید.

سخت‌ترین مجازات‌ها در فقه اسلامی متوجه تهدیدکنندگان امنیت جامعه است؛ ارزش امنیت چنان بالاست که حضرت ابراهیم^(ع) هنگام بنای خانه کعبه، نخستین چیزی را که از خدا برای آن سرزمین تقاضا کرد، نعمت امنیت بود. حاکمان و فرماندهان الهی در صورت ناامیدی از اصلاح اشرار و مفسدان باید ارتباط آنها با جامعه را قطع نمایند تا مردم از شر آنها در امان بمانند. (مکارم شیرازی، ۱۳۶۷، جلد ۱۲: ۵۳۹ و هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶، جلد ۱۰: ۳۹۵)

۳. تجزیه و تحلیل داده‌ها

مراحل تحلیل این مقاله که از نوع داده‌بنیاد می‌باشد، به شرح سه مرحله زیرین

است: (استراس و همکاران، ۱۳۹۰، ۱۵۸-۱۵۴)

۳-۱. مرحله یکم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

در نخستین مرحله از تجزیه و تحلیل داده‌ها با انجام کدگذاری باز، نسبت به احصای کدها از بطن تفسیر آیات، تعیین مفاهیم (دو یا چند کد که پیام مشترکی داشته باشند) و همچنین مشخص نمودن مقوله‌ها (دو یا چند مفهوم که پیام مشترکی داشته باشند) به شرح زیر اقدام می‌گردد:

۳-۱-۱. کدهای برگرفته از تفسیر آیه ۲۴۶ سوره بقره

ضرورت وجود فرمانده شایسته برای پیروزی در جنگ و بازگرداندن آرامش به جامعه، اقدام فرماندهان نسبت به اخذ پیمان از مدعیان شرکت در جنگ، پیش‌بینی رهبران و فرماندهان آینده‌نگر از پیمان‌شکنی و فرار از مسئولیت برخی از زیردستان در

میدان جنگ و جهاد، آزمایش زیردستان (برای تفکیک نیروهای مقاوم و ثابت قدم از سست‌عنصران کم‌طاقت) توسط رهبران و فرماندهان، صدور فرمان جنگ و جهاد پس از دستیابی اطمینان از آمادگی رزمی نیروها، پیکار در راه خدا عامل عزت و رهایی جامعه از قید تجاوز و اسارت.

جدول شماره (۱) مضامین مقوله بهره‌وری فرماندهان جهادی

مقوله بهره‌وری فرماندهان							
ردیف	شناسه	نشانگر	کدهای آیه	زیرمفهوم	مفاهیم	زیرمقوله	مقوله
۱	K1	۲۴۶ بقره	ضرورت وجود فرمانده شایسته جهت پیروزی در جنگ	اهمیت فرمانده	اثربخشی فرمانده		
۲	K2	۲۴۶ بقره	وجود فرمانده شایسته عامل بازگرداندن آرامش به جامعه	شایسته‌سالاری فرمانده			
۳	K3	۲۴۶ بقره	اخذ پیمان از مدعیان شرکت در جنگ توسط فرماندهان	پیمان‌مداری در جنگ	کارایی فرمانده		
۴	K4	۲۴۶ بقره	پیش‌بینی رهبران و فرماندهان آینده‌نگر از پیمان شکنی و فرار از مسئولیت برخی از زیردستان در میدان جنگ و جهاد	پیش‌بینی تخلفات جنگی			
۵	K5	۲۴۶ بقره	آزمایش زیردستان توسط رهبران و فرماندهان	ارزیابی زیردستان	واپایش و نظارت فرمانده		
۶	K6	۲۴۶ بقره	تفکیک نیروهای مقاوم از سست‌عنصران کم‌طاقت				
۷	K7	۲۴۶ بقره	دستیابی اطمینان از آمادگی رزمی نیروها	حفظ آمادگی رزمی نیروها	هدایت		
		جمع	۷	۶	۴	۱	۱

۲-۱-۳. تحلیل مضامین جدول شماره ۱ مقوله بهره‌وری فرماندهان

مطالب مندرج در جدول شماره ۱ بیانگر این موضوع است که بهره‌وری فرمانده به اثربخشی و کارایی او بستگی دارد، ضمن آنکه فرمانده بهره‌ور وظایفی از قبیل واپایش، نظارت و هدایت زیردستان را نیز عهده‌دار می‌باشد.

۳-۱-۳. کدهای برگرفته از تفسیر آیه ۲۴۷ سوره بقره

هوش، فرزانه‌گی، علم، قدرت جسمانی و بنیه قوی از شروط اصلی انتخاب زمامدار و فرمانده نظامی، عدم غفلت از وجود استعداد های نهفته (در زمینه فرماندهی و زمامداری) در بین افراد گمنام و فقیر، میسر گردیدن تشخیص مصلحت جامعه به وسیله علم و دانش زمامداران و فرماندهان، فراهم شدن شرایط (امکانات و وسایل لازم) از ضرورت های تجلی توانایی های زمامداران و فرماندهان، قدرت زمامداران و فرماندهان عامل اجرایی شدن طرح های شان.

جدول شماره (۲) مضامین مقوله اقتدارگرایی فرماندهان جهادی

مقوله اقتدارگرایی					
مقوله	مفاهیم	کدهای آیه	نشانیگر	شناسه	ردیف
اقتدارگرایی	دانش‌گرایی	برخورداری از هوش، فرزانه‌گی و علم	۲۴۷ بقره	K 8	۱
		تشخیص مصلحت جامعه به وسیله علم و دانش	۲۴۷ بقره	K 9	۲
	استعدادمحوری	برخورداری از استعداد فرماندهی	۲۴۷ بقره	K 10	۳
		برخورداری از استعداد زمامداری	۲۴۷ بقره	K 11	۴
	توانمندی جسمی	برخورداری از قدرت جسمانی و بنیه قوی	۲۴۷ بقره	K 12	۵
		قدرت جسمانی زمامداران و فرماندهان عامل اجرایی شدن طرح‌ها	۲۴۷ بقره	K 13	۶
۱	۳	۶	جمع		

۴-۱-۳. تحلیل جدول شماره ۲ مضامین مقوله اقتدارگرایی

مطالب مندرج در جدول شماره ۲ بیانگر این موضوع است که یکی از ویژگی های فرماندهان جهادی که به دنبال بهره‌وری هستند، توجه به مقوله اقتدارگرایی است. اقتدار فرمانده جهادی به معنای بهره‌مندی او از دانش و هوش، استعداد فرماندهی و توان جسمانی می باشد.

۳-۱-۵. شرح کدهای برگرفته از تفسیر آیه ۲۴۸ سوره بقره

رهبران و فرماندهان منتصب خدایی دارای نشانه و تأیید الهی، وجود رهبران و فرماندهان نظامی الهی موجب افزایش اطمینان قلوب و استقامت مجاهدان در عرصه جهاد در راه خدا، رهبران و فرماندهان الهی مایه آرامش فکری رزمندگان در عرصه جهاد در راه خدا، زمینه‌ساز ظهور معجزات و بهره‌مندی از حمایت‌های الهی در روند جهاد با دشمنان.

جدول شماره (۳) مضامین مقوله معنویت‌محوری فرماندهان جهادی

مقوله معنویت‌محوری						
ردیف	شناسه	نشانه	کدهای آیه	زیرمفهوم	مفاهیم	مقوله
۱	K14	۲۴۸ بقره	وجود فرماندهان الهی عامل افزایش اطمینان قلوب مجاهدان	اطمینان‌بخشی به مجاهدان	پایدارسازی مجاهدان	معنویت‌محوری
۲	K15	۲۴۸ بقره	وجود فرماندهان الهی عامل افزایش استقامت مجاهدان	استقامت‌آفرینی در مجاهدان	مجاهدان	
۳	K16	۲۴۸ بقره	وجود فرماندهان الهی زمینه‌ساز ظهور معجزات الهی	جلب حمایت الهی	اتکال به خدا	
۴	K17	۲۴۸ بقره	وجود فرماندهان الهی زمینه‌ساز بهره‌مندی از حمایت‌های الهی			
جمع			۴	۳	۲	۱

۳-۱-۶. تحلیل مضامین جدول شماره ۳ مقوله معنویت‌محوری

مطالب مندرج در جدول شماره ۳ بیانگر این موضوع است که یکی از ویژگی‌های فرماندهان جهادی که به دنبال بهره‌وری هستند، رعایت مقوله معنویت‌محوری است. معنویت‌محوری یک فرمانده جهادی موجب پایدارسازی مجاهدان (ایجاد و افزایش اطمینان و استقامت رزمندگان اسلام در راستای تحقق اهداف جهاد در راه خدا) و نیز توکل او به حمایت‌های الهی در عرصه جهاد می‌شود.

۳-۱-۷. کدهای برگرفته از تفسیر آیه ۲۴۹ سوره بقره

وظایف فرماندهان نسبت به سنجش میزان وفاداری لشکریان در عرصه جهاد در راه خدا عبارتند از: امتحان لشکریان در شرایط سخت مادی و معنوی از قبیل تحمل گرسنگی، تشنگی

و واکنش‌شان در برابر فراوانی و توانمندی‌های نیروهای دشمن، جلوگیری از پیوستن نیروهای پریشان‌خاطر و معامله‌گر به جمع مجاهدان در راه خدا، عدم اتکا به زیردستان پیش از سنجش میزان استقامت، توانایی و لیاقت‌شان در مراحل مختلف آزمایش‌های مادی و معنوی؛ طرد افراد نافرمان در اجرای دستورات و ناتوان در تحمل سختی‌ها؛ تفکیک نیروهای کیفی و ثابت قدم (مؤمن، بردبار، شکیبیا و پا در رکاب) از نیروهای کمی؛ ایجاد امید به پیروزی در بین نیروهای کیفی و ثابت‌قدم (هرچند کم باشند) بر انبوه نیروهای کمی دشمن، ارتقای سطح اعتقاد نیروهای صابر و استوار به امدادهای الهی در میدان جهاد با دشمنان.

جدول شماره (۴) مضامین مقوله شایسته‌سالاری فرماندهان جهادی

مقوله شایسته‌سالاری						
ردیف	شناسه	نشانیگر	کدهای آیه	زیرمفهوم	مفاهیم	مقوله
۱	K18	۲۴۹ بقره	امتحان لشکریان در شرایط سخت مادی از قبیل تحمل گرسنگی و تشنگی	آزمایش همه‌جانبه لشکریان	ارزیابی زیردستان	شایسته‌سالاری
۲	K19	۲۴۹ بقره	امتحان لشکریان در شرایط سخت معنوی مانند سنجش واکنش‌شان در برابر توانمندی و فراوانی نیروی دشمن			
۳	K20	۲۴۹ بقره	عدم اتکا به زیردستان پیش از سنجش میزان استقامت‌شان در مراحل آزمایش‌های مادی و معنوی	سنجش توان مادی		
۴	K21	۲۴۹ بقره	عدم اتکا به زیردستان پیش از سنجش میزان توانایی و لیاقت‌شان در مراحل آزمایش‌های مادی و معنوی دشمن	و معنوی نیروها		
۵	K22	۲۴۹ بقره	تفکیک نیروهای کیفی و ثابت‌قدم از نیروهای کمی	جداسازی کمی و کیفی نیروها	شایسته‌گزینی	
۶	K23	۲۴۹ بقره	ایجاد امید به پیروزی در نیروهای کیفی و ثابت قدم (هرچند کم باشند) بر انبوه نیروهای کمی دشمن	ایجاد امید در نیروهای کیفی	شایسته‌پروری	
۷	K24	۲۴۹ بقره	ارتقای سطح اعتقاد نیروهای صابر و استوار به امدادهای الهی در میدان جهاد	تقویت اعتقادی نیروهای کیفی		
۸	K25	۲۴۹ بقره	ممانعت از پیوستن نیروهای پریشان‌خاطر و معامله‌گر به صف مجاهدان	حذف سوداگران	پاکسازی نیروهای غیرکیفی	
۹	K26	۲۴۹ بقره	طرد افراد نافرمان و ناتوان در تحمل سختی‌ها و اجرای دستورها	طرد متمردان		
۱			۹ کد	۷	۴	
		جمع				

۸-۱-۳. تحلیل مضامین جدول شماره ۴ مقوله شایسته‌سالاری

مطالب مندرج در جدول شماره ۴ بیانگر این موضوع است که یکی از ویژگی‌های فرماندهان جهادی که به دنبال بهره‌وری هستند، توجه به مقوله شایسته‌سالاری است. شایسته‌سالاری حاصل اجرای فرایندی (توسط فرمانده جهادی) است که در خلال آن، ارزیابی زیردستان (از طریق آزمایش همه‌جانبه و نیز سنجش توانایی‌های مادی و معنوی آنها) و شایسته‌گزینی (جداسازی نیروهای کمی و کیفی) و شایسته‌پروری (از طریق ایجاد امید و تقویت اعتقادی نیروهای کیفی) و سرانجام پاکسازی نیروهای غیرکیفی (حذف سوداگران و طرد متمردان) انجام می‌گیرد.

۹-۱-۳. کدهای برگرفته از تفسیر آیه ۴۲ سوره توبه

جنگ‌های سخت و پرمشقت، عرصه جدایی مؤمنان راستین از سست‌ایمانان، امتناع افراد سست، تنبل و ضعیف‌الایمان از شرکت در جنگ‌های سخت، دسترسی آسان به متاع دنیوی (غنایم جنگی) عامل شتاب دنیاطلبان برای شرکت در جنگ، وقوع جنگ‌های سخت عرصه بروز قسم و دروغ عنصران بهانه‌جو که ناتوانی و بیماری خود، بیماری فرزندان، وضع حمل همسران، عدم دید کافی و مشغول بودن به تهیه مقدمات جهاد و ... را بهانه‌ای برای عدم شرکت در جنگ قرار می‌دهند. وظیفه فرماندهان جهادی بیدار، راندن دنیاخواهان آسایش طلب از صف مجاهدان در راه خدا.

جدول شماره (۵) مضامین مقوله کیفی مداری فرماندهان جهادی

مقوله کیفی مداری						
ردیف	شناسه	نشانیگر	کدهای آیه	زیرمفهوم	مفاهیم	مقوله
۱	26-K	۴۲ توبه	وقوع جنگ‌های سخت عرصه جدایی مؤمنان راستین از سست‌ایمانان	سختی‌ها عامل تفکیک مؤمنان از مدعیان ایمان	جداسازی نیروهای مؤمن از غیر مؤمن در جنگ	چهارم: مداری
۲	27-K	۴۲ توبه	وقوع جنگ‌های سخت عرصه بروز قسم و دروغ بهانه‌جویان برای عدم شرکت در جنگ			
۳	28-K	۴۲ توبه	امتناع افراد سست، تنبل و ضعیف‌الایمان از شرکت در جنگ‌های سخت			
۴	29-K	۴۲ توبه	بهانه ناتوانی و بیماری دست‌آویز سست‌عنصران برای عدم شرکت در جنگ			
۵	30-K	۴۲ توبه	بهانه بیماری فرزندان دست‌آویز سست‌عنصران برای عدم شرکت در جنگ	شناخت بهانه‌های افراد گریزان از جنگ	شناخت دقیق نیروهای تحت امر در جنگ	
۶	31-K	۴۲ توبه	بهانه وضع حمل همسران دست‌آویز سست‌عنصران برای عدم شرکت در جنگ			
۷	32-K	۴۲ توبه	بهانه عدم دید کافی دست‌آویز سست‌عنصران برای عدم شرکت در جنگ			
۸	33-K	۴۲ توبه	بهانه مشغول بودن به تهیه مقدمات جهاد دست‌آویز سست‌عنصران برای عدم شرکت در جنگ			
۹	34-K	۴۲ توبه	دسترسی آسان به متاع دنیوی (غنائم جنگی) عامل شتاب دنیاطلبان برای شرکت در جنگ	شناخت فرصت‌طلبان		
۱۰	35-K	۴۲ توبه	وظیفه فرماندهان جهادی، راندن بهانه‌جویان از صف مجاهدان در راه خدا	طرد بهانه‌جویان	پاکسازی نیروهای غیرکیفی	
۱۱	36-K	۴۲ توبه	وظیفه فرماندهان جهادی راندن دنیاطلبان از صف مجاهدان در راه خدا	طرد دنیاطلبان		
جمع			۱۱ کد	۵	۳	۱

۱۰-۳. تحلیل مضامین جدول شماره ۵ مقوله کیفی مداری

مطالب مندرج در جدول شماره ۵ بیانگر این موضوع است که یکی از ویژگی‌های فرماندهان جهادی که به دنبال بهره‌وری هستند، توجه به مقوله کیفی مداری است. بر اساس آموزه‌های جدول بالا، کیفی مداری به معنای شناخت دقیق نیروهای تحت امر (شناخت بهانه‌های افراد گریزان از جنگ و شناخت فرصت‌طلبان) و جداسازی نیروهای مؤمن از غیرمؤمن در شرایط سخت جنگی و همچنین پاکسازی نیروهای غیرکیفی (طرد بهانه‌جویان و دنیاطلبان) است.

۱۱-۳. کدهای برگرفته از تفسیر آیه ۹۷ سوره کهف

- * امنیت، نخستین و مهم‌ترین شرط زندگی سالم اجتماعی و بقای جامعه؛
- * نقش مهم فرماندهان الهی در مقابله با اشرار و ایجاد امنیت برای مردم؛
- * وظیفه فرمانده جهادی پیشگیری از هجوم مفسدان به جامعه؛
- * فرماندهان جهادی باید با اتکای به علم، طرح، برنامه و نظارت دقیق نسبت به ایجاد مانع و محدودیت در مسیر یکه‌تازی مفسدان و اشرار اقدام نمایند؛
- * فرماندهان الهی مسئول انجام کارهای پُرحمت در مسیر ایجاد مانع برای مفسدان و ظالمان؛
- * سخت‌ترین مجازات‌ها در فقه اسلامی متوجه تهدیدکنندگان امنیت جامعه؛
- * حاکمان و فرماندهان الهی در صورت ناامیدی از اصلاح اشرار و مفسدان باید ارتباط آنها با جامعه را قطع نمایند.

جدول شماره (۶) مضامین مقوله امنیت‌آفرینی فرماندهان جهادی

مقوله امنیت‌آفرینی						
ردیف	شناسه	نشانیگر	کدهای آیه	زیرمفهوم	مفاهیم	مقوله
۱	37-K	۹۷ کهف	امنیت، نخستین و مهم‌ترین شرط زندگی سالم اجتماعی و بقای جامعه	امنیت، شرط بقای جامعه	اهمیت وجود امنیت در جامعه	امنیت‌آفرینی
۲	38-K	۹۷ کهف	سخت‌ترین مجازات‌ها در فقه اسلامی متوجه تهدیدکنندگان امنیت جامعه	مجازات سخت امنیت‌ستیزان		
۳	39-K	۹۷ کهف	وظیفه فرمانده جهادی پیشگیری از هجوم مفسدان به جامعه	مقابله با امنیت‌ستیزان		
۴	40-K	۹۷ کهف	نقش مهم فرماندهان الهی در مقابله با اشرار و ایجاد امنیت برای مردم			
۵	41-K	۹۷ کهف	فرماندهان جهادی باید با اتکای به علم، طرح، برنامه و نظارت دقیق نسبت به ایجاد مانع و محدودیت در مسیر یکه‌تازی مفسدان و اشرار اقدام نمایند	درایت‌مداری در حصر اخلال‌گران امنیت	وظایف فرمانده امنیت‌گرا	
۶	42-K	۹۷ کهف	فرماندهان الهی مسئول انجام کارهای پُرحمت در مسیر ایجاد مانع برای مفسدان و ظالمان	مسئولیت‌پذیری در مقابله با اخلال‌گران امنیت		
۷	43-K	۹۷ کهف	حاکمان و فرماندهان الهی در صورت ناامیدی از اصلاح اشرار و مفسدان باید ارتباط آنها با جامعه را قطع نمایند	حصر اشرار اصلاح‌ناپذیر		
جمع		۷ کد		۶	۲	۱

۱۲-۱-۳. تحلیل مضامین جدول شماره ۶ مقوله امنیت آفرینی

مطالب مندرج در جدول شماره ۶ بیانگر این موضوع است که یکی از ویژگی‌های فرماندهان جهادی که به دنبال بهره‌وری هستند، توجه به مقوله امنیت آفرینی است. بر اساس آموزه‌های جدول بالا، فرمانده امنیت آفرین باید ضمن واقف بودن به اهمیت وجود امنیت در جامعه، نسبت به انجام وظایف خود در راستای ایجاد امنیت اقدام نماید که شامل درایت‌مداری در برخورد با اخلاص‌گران امنیت و اشرار اصلاح‌ناپذیر در جامعه است.

جدول شماره (۷) مقوله‌های الگوی بهره‌وری فرماندهان عرصه جهاد از دیدگاه قرآن

ردیف	عنوان مقوله	زیرمقوله	مفاهیم	زیرمفهوم	کد
۱	بهره‌وری فرمانده	۱	۴	۶	۷
۲	اقتدارگرایی	-----	۳	-----	۶
۳	معنویت‌محوری	-----	۲	-----	۴
۴	کیفی‌مداری	-----	۳	۵	۱۱
۵	شایسته‌سالاری	-----	۴	۷	۹
۶	امنیت آفرینی	-----	۲	۶	۷

جدول شماره ۷ ضمن تبیین مقوله‌های احصاشده از بطن تفاسیر آیات پیش‌گفته قرآن کریم در رابطه با بهره‌وری فرماندهان جهادی، تعداد کدها، زیرمفاهیم، مفاهیم و زیرمقوله‌های مرتبط با هر یک از مقوله‌ها را نیز مشخص کرده است.

۲-۳. مرحله دوم تجزیه و تحلیل

در این مرحله از تجزیه و تحلیل داده‌ها (بر اساس جدول شماره ۸) نسبت به کدگذاری محوری و شناسایی مقوله‌های علی، محوری، واسطه‌ای، محیطی، راهبردی و پیامدی مرتبط با الگوی بهره‌وری فرماندهان عرصه جهاد از دیدگاه قرآن کریم اقدام شده است.

جدول شماره (۸) دسته‌بندی مقوله‌های الگوی بهره‌وری فرماندهان عرصه جهاد از دیدگاه قرآن

ردیف	عنوان مقوله‌ها	نوع مقوله
۱	بهره‌وری فرمانده	محوری
۲	اقتدارگرایی	راهبردی
۳	معنویت‌محوری	محیطی
۴	کیفی‌مداری	علی
۵	شایسته‌سالاری	واسطه‌ای
۶	امنیت‌آفرینی	پیامدی

۳-۳. مرحله سوم تجزیه و تحلیل

مهم‌ترین گام در مرحله کدگذاری انتخابی ترسیم «روایت داستان» تحقیق است. داستان فقط نقل قولی توصیفی در مورد پدیده اصلی تحت مطالعه است. (دانایی‌فرد، ۱۳۸۳: ۱۱۲) تبیین این روایت یا «خط داستان» با استفاده از یادداشت‌های نظری و عملیاتی انجام می‌شود که محقق در مراحل مختلف تحلیل داده‌ها تهیه نموده است. در این مرحله از تجزیه و تحلیل داده‌ها، با کدگذاری انتخابی مرحله روایت داستان و نظریه‌پردازی انجام می‌شود.

۳-۳-۱. روایت داستان

این روایت، روابط بین مقوله‌های الگوی بهره‌وری فرماندهان از دیدگاه قرآن کریم را به صورت داستان و به شرح زیر تعریف می‌کند: داستان تحقیق حاضر که برگرفته از تعالیم جاودانی قرآن کریم می‌باشد، بیانگر این حقایق است که ایجاد بهره‌وری (افزایش کارآمدی فرمانده و اثربخشی آن بر چگونگی عملکرد زیردستان برای تحقق هدف اصلی نیروهای مسلح که ایجاد امنیت در جامعه است) در سامانه فرماندهی، مستلزم انجام فرایندی پویاست که در آن، مقوله علی کیفی‌مداری (شناخت زیردستان، جداسازی نیروهای مؤمن از غیرمؤمن و پاکسازی عناصر غیرکیفی از جمع نیروهای کیفی) عامل بروز مقوله محوری (بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد) می‌باشد. در ضمن مقوله راهبردی اقتدارگرایی (به کارگماری فرماندهانی که افزون بر داشتن استعداد فرماندهی و

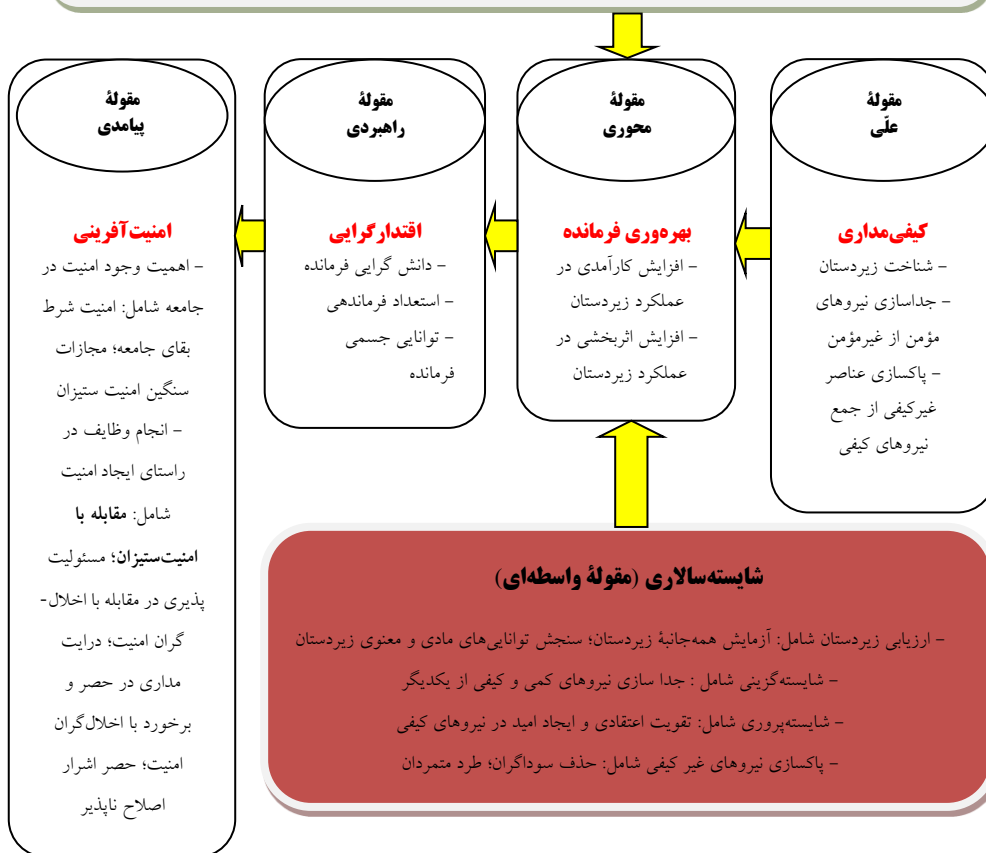
قدرت جسمانی، عالم به کار و وظایف خویش نیز باشند) که از سازوکارهای بهره‌وری و تحقق هدف غایی و پیامد آن، یعنی امنیت‌آفرینی (پذیرش مسئولیت مستقیم مقابله با امنیت‌ستیزان توسط فرمانده و کوتاه نمودن دست‌اشرار اصلاح‌ناپذیر از حریم مردم) در جامعه است، متأثر از مقوله محیطی معنویت‌محوری (پایدارسازی مجاهدان و اتکال به خدا) و همچنین مقوله واسطه‌ای شایسته‌سالاری (ارزیابی زیردستان، شایسته‌گزینی، شایسته‌پروری و پاکسازی نیروهای غیرکیفی) می‌باشد.

۲-۳-۳. الگوی بهره‌وری فرماندهان عرصه جهاد از دیدگاه قرآن کریم

نمودار شماره (۱) الگوی بهره‌وری فرماندهان عرصه جهاد از دیدگاه قرآن کریم

معنویت محوری (مقوله محیطی)

- پایدارسازی مجاهدان شامل: ایجاد و افزایش اطمینان در رزمندگان؛ ایجاد و افزایش استقامت در رزمندگان
- اتکال به حمایت‌های الهی

الگوی بالا بر اساس نمودار شماره ۱ دارای شش بُعد زیر است:

بُعد یکم: مقوله علی (کیفی مداری) که عامل بروز مقوله محوری «بهره‌وری فرمانده» می‌باشد.

بُعد دوم: مقوله محوری (بهره‌وری فرمانده) که اساس و بنیان تشکیل دهنده الگوی مورد نظر و نیز این مقاله است.

بُعد سوم: مقوله راهبردی (اقتدارگرایی) که سازوکار اجرایی شدن الگوی بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد در راه خدا است و متأثر از مقوله‌های محیطی (معنویت محوری) و واسطه‌ای (شایسته‌سالاری) می‌باشد.

بُعد چهارم: مقوله‌های محیطی (معنویت محوری) است که بیانگر ایجاد آن شرایطی در محیط است که منجر به اجرایی شدن الگوی یادشده می‌شود.

بُعد پنجم: مقوله واسطه‌ای (شایسته‌سالاری) است که توجه به آن، موجب افزایش سطح بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد می‌شود و از سویی، کم‌توجهی و یا بی‌توجهی به آن، منجر به کاهش سطح بهره‌وری فرمانده در فرایند الگوی یادشده می‌گردد.

بُعد ششم: مقوله پیامدی (امنیت‌آفرینی) که هدف الگوی بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد در راه خدا اوست؛ یعنی همان ایجاد امنیت در جامعه.

۳-۳-۳. پاسخ خبرگان به سؤال‌های پرسشنامه

جدول شماره (۹) پرسشنامه تحقیق

میانگین هر یک از سؤال‌ها	خیلی کم (۱)		کم (۲)		متوسط (۳)		زیاد (۴)		خیلی زیاد (۵)		پاسخ		سؤال‌های پرسشنامه
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۴/۵	۰	۰	۰	۰	٪۱۵	۳	٪۲۵	۵	٪۶۰	۱۲	٪۱۰۰	۲۰	پاسخ سؤال ۱
	کارآمدی تا چه میزان در بهره‌وری فرمانده اثر دارد؟												متن سؤال ۱
۴/۶	۰	۰	۰	۰	٪۱۰	۲	٪۲۰	۴	٪۷۰	۱۴	٪۱۰۰	۲۰	پاسخ سؤال ۲
	اثر بخشی بر محیط و زیردستان تا چه میزان در بهره‌وری فرمانده تأثیر دارد؟												متن سؤال ۲
۴/۵	۰	۰	۰	۰	٪۱۰	۲	٪۳۰	۶	٪۶۰	۱۲	٪۱۰۰	۲۰	پاسخ سؤال ۳
	علم فرمانده بر چگونگی انجام وظایف، تا چه میزان بر اقتدار فرماندهی تأثیر دارد؟												متن سؤال ۳

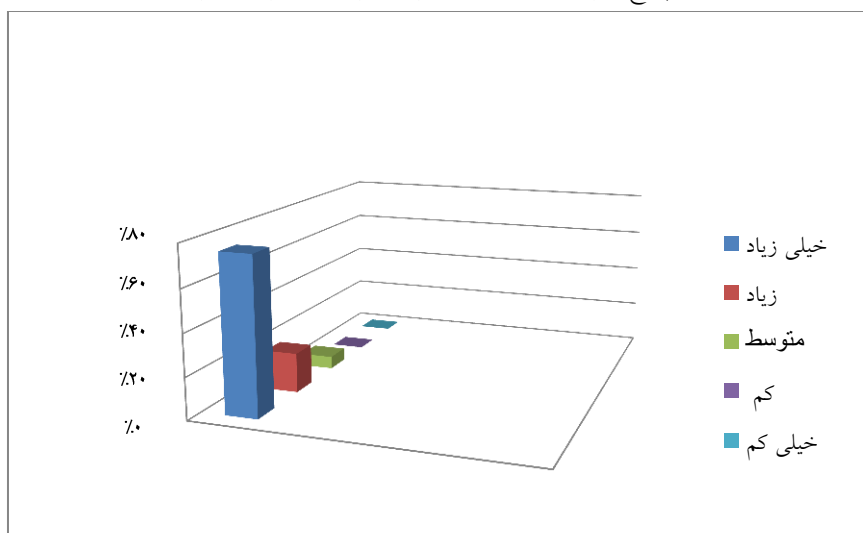
۴/۴	۰	۰	۰	۰	۱۰٪	۲	۴۰٪	۸	۵۰٪	۱۰	۱۰۰٪	۲۰	پاسخ سؤال ۴
	متن سؤال ۴												
	قدرت جسمانی تا چه میزان بر اقتدار فرماندهی تأثیر دارد؟												
۴/۷	۰	۰	۰	۰	۱۰٪	۲	۱۵٪	۳	۷۵٪	۱۵	۱۰۰٪	۲۰	پاسخ سؤال ۵
	متن سؤال ۵												
	استعداد فرماندهی تا چه میزان بر اقتدار فرماندهی تأثیر دارد؟												
۴/۷	۰	۰	۰	۰	۱۰٪	۲	۱۰٪	۲	۸۰٪	۱۶	۱۰۰٪	۲۰	پاسخ سؤال ۶
	متن سؤال ۶												
	اقتدارگرایی تا چه میزان بر الگوی بهره‌وری فرمانده تأثیر دارد؟												
۴/۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰٪	۲	۹۰٪	۱۸	۱۰۰٪	۲۰	پاسخ سؤال ۷
	متن سؤال ۷												
	معنویت‌محوری (پایدارسازی زیردستان و انکلی به خدا) تا چه میزان بر الگوی بهره‌وری فرمانده تأثیر دارد؟												
۴/۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۰٪	۶	۷۰٪	۱۴	۱۰۰٪	۲۰	پاسخ سؤال ۸
	متن سؤال ۸												
	کیفی ملاری (تفکیک رزمندگان مؤمن و ثلث قدم از غیرمؤمنان) تا چه میزان بر الگوی بهره‌وری فرمانده تأثیر دارد؟												
۴/۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۸۵٪	۱۷	۱۰۰٪	۲۰	پاسخ سؤال ۹
	متن سؤال ۹												
	شایسته‌سالاری تا چه میزان بر الگوی بهره‌وری فرمانده تأثیر دارد؟												
۴/۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰٪	۲	۹۰٪	۱۸	۱۰۰٪	۲۰	پاسخ سؤال ۱۰
	متن سؤال ۱۰												
	پیامد بهره‌وری فرمانده تا چه میزان بر ایجاد و حفظ امنیت جامعه در برابر دشمنان تأثیر دارد؟												
۴/۷	۰	۰	۰	۰	۶٪	۱	۱۹٪	۴	۷۵٪	۱۵	۱۰۰٪	۲۰	میانگین

با توجه به میانگین مربوط به هر یک از سؤال‌های پرسشنامه معلوم می‌شود که عوامل موجود در سؤال‌های ۷ و ۱۰ (تأثیر معنویت‌محوری بر بهره‌وری فرماندهی و همچنین تأثیر پیامد بهره‌وری فرماندهی بر ایجاد و حفظ امنیت جامعه در برابر دشمنان) که مشترکاً دارای بالاترین میانگین (۴/۹) نسبت به دیگر سؤال‌ها هستند، از بیشترین تأثیر بر الگوی بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد از دیدگاه قرآن کریم و همچنین عامل موجود در سؤال ۴ (تأثیر قدرت جسمانی بر اقتدارگرایی فرمانده) که دارای پایین‌ترین میانگین (۴/۴) نسبت به دیگر سؤال‌های پرسشنامه است، کمترین تأثیر را در اقتدار فرماندهی و در نتیجه، الگوی یادشده دارد؛ ولی با نگرش به اینکه میانگین حد وسط سؤال‌های پرسشنامه عدد ۳ می‌باشد، چنین استنباط می‌شود که تمامی عوامل مطرح شده در سؤال‌های پرسشنامه یادشده (میانگین آنها بین اعداد ۴/۴ الی ۴/۹

می‌باشد) از تأثیر بسیار بالایی بر الگوی بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد از دیدگاه قرآن کریم برخوردارند.

نتایج حاصل از میانگین فراوانی‌ها و درصدهای پاسخ به سؤال‌های ۱ الی ۱۰ مطرح‌شده در متن پرسشنامه، بیانگر این مطلب است که از تعداد ۲۰ نفر نمونه آماری، تعداد ۱۵ نفر (۷۵ درصد) گزینه خیلی زیاد، تعداد ۴ نفر (۱۹ درصد) گزینه زیاد و تعداد ۱ نفر (۶ درصد) گزینه متوسط را در مورد تأثیر عوامل قیدشده بر الگوی بهره‌وری فرمانده از دیدگاه قرآن کریم دخیل دانسته‌اند. با توجه به محاسبه میانگین داده‌ها که ۴/۶۷ (در حد خیلی زیاد) به دست آمده، می‌توان گفت که ۹۴ درصد نمونه آماری (اکثریت مطلق) بر این عقیده‌اند که از طرفی مؤلفه‌های معنویت‌محوری، کیفی‌مداری، اقتدارگرایی، شایسته‌سالاری و امنیت‌آفرینی، زاینده فرایند بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد هستند و از سویی بر الگوی یادشده اثرگذارند.

نمودار شماره (۲) پاسخ خبرگان به مقوله‌های تأثیرگذار بر الگوی بهره‌وری فرماندهان جهادی

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

- (۱) مؤلفه‌های کیفی‌مداری، معنویت‌محوری، اقتدارگرایی، شایسته‌سالاری و امنیت‌آفرینی زاینده فرایند بهره‌وری فرماندهان در عرصه جهاد هستند.
- (۲) بر اساس آموزه‌های آیات پیش‌گفته قرآن کریم، مؤلفه‌های معنویت‌محوری، کیفی‌مداری، شایسته‌سالاری، اقتدارگرایی و امنیت‌آفرینی بر الگوی بهره‌وری فرماندهی تأثیر خیلی زیادی دارند.
- (۳) با توجه به میانگین سؤال‌های پرسشنامه، می‌توان گفت که مؤلفه‌های معنویت‌محوری و امنیت‌آفرینی فرمانده از بیشترین و همچنین اثر عامل قدرت جسمانی بر اقتدارگرایی از کمترین تأثیر بر الگوی بهره‌وری فرماندهی از دیدگاه قرآن کریم برخوردارند.
- (۴) با توجه به میانگین مؤلفه‌های بهره‌وری فرماندهان که بین اعداد ۴/۴ الی ۴/۹ می‌باشد، می‌توان گفت که تمامی آنها از تأثیر بسیار بالایی بر الگوی یادشده برخوردارند.
- (۵) اکثریت مطلق جامعه نمونه آماری (۹۴ درصد) تأثیر معنویت‌محوری، کیفی‌مداری، شایسته‌پروری، اقتدارگرایی و امنیت‌آفرینی را بر الگوی بهره‌وری فرماندهان از دیدگاه قرآن کریم، بسیار بالا دانسته‌اند.

۴-۲. پیشنهادها

- (۱) معاونت نیروی انسانی ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران با همکاری سازمان عقیدتی سیاسی آن ستاد و با استناد به مطالب مطرح شده در این مقاله، نسبت به صدور شیوه‌نامه‌های فرهنگی در راستای بسترسازی لازم برای ترویج فرهنگ بهره‌وری قرآنی در سطوح مختلف فرماندهی نیروهای مسلح اقدام نمایند.

(۲) معاونت آموزش ستاد کل نسبت به فراهم آوردن شرایط لازم برای تدریس واحدهای درسی بهره‌وری قرآنی در دوره‌های طولی مقدماتی، عالی و دافوس در سطح نیروهای مسلح اقدام نماید.

فهرست منابع

۱. برنامه نرم افزاری چند رسانه‌ای جامع تفاسیر نور قرآن کریم، مرکز فرهنگ و معارف قرآن.
۲. برنامه نرم افزاری شجره طوبی قرآن کریم، مرکز فرهنگ و معارف قرآن.
۳. خاکی، غلامرضا، (۱۳۸۲)، *مدیریت بهره‌وری (تجزیه و تحلیل آن در سازمان)*، تهران، مرکز انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
۴. دانش‌آشتیانی، محمدباقر، (۱۳۸۸)، *الگوی طرح‌ریزی راهبرد دفاعی - امنیتی*، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
۵. رستمی، محمود، (۱۳۸۶)، *فرهنگ واژه‌های نظامی*، تهران، انتشارات ایران سبز.
۶. روح‌بخش، سیدعلی، (۱۳۸۹)، *دانشنامه سوره‌های قرآن*، چاپ دوم، قم، انتشارات ووع.
۷. ساروخانی، باقر، (۱۳۷۷)، *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، جلد یکم، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۸. سلمانی قهبیازی، احمد، (۱۳۸۹)، *مدیریت بهره‌وری و تعالی سازمانی*، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۹. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، (۱۳۶۷)، *تفسیر نمونه*، چاپ سوم، قم، انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
۱۰. هاشمی رفسنجانی، اکبر و جمعی از محققان، (۱۳۸۶)، *تفسیر راهنما*، چاپ پنجم، قم، انتشارات بوستان کتاب.

